

LES RAONS DE L'EXILI

Memòria del Segle XX - 19

LES RAONS DE L'EXILI

RAFAEL TASIS

EDICIÓ A CURA DE
MONTSERRAT BACARDÍ I FRANCESC FOGUET

Cossetània
EDICIONS

Aquesta obra ha estat publicada amb una subvenció
del Ministeri de la Presidència.

Primera edició: juny del 2012

© del text, hereus de Rafael Tasis i Marca
© del capítol introductori, Montserrat Bacardí i Francesc Foguet
© Cossetània Edicions

Director de la col·lecció:
Josep M. Figueres Artigues

Membres del consell assessor:
Ramon Alberch, Albert Balcells, Joaquim Ferrer, Antoni Furió,
Eugeni Giral, Jordi Planes i Sebastià Serra

Editen:
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 – 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91 • Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Fundació Moret i Marguí
Rambla de Catalunya, 10, pral. – 08007 Barcelona
Tel. 93 317 19 20
fundacio@moretmargui.cat

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Impulso, GS

ISBN: 978-84-15456-43-8

Dipòsit legal: T-630-2012

TEORIA DE L'EXILI

Quan Rafael Tasis i Marca (Barcelona, 1906 – París, 1966) va traspasar la ratlla de la frontera, vestit de soldat, tenia 33 anys i deixava enrere una incipient i prometedora carrera periodística i literària. A 23 anys havia començat a col·laborar al diari *La Publicitat*, òrgan d'expressió d'Acció Catalana, del qual va ser director *de facto*, juntament amb Antoni Vilà, a les acaballes de la guerra. Absorbit pel periodisme, va escriure centenars d'articles, reportatges i crítiques per a les publicacions més destacades de la preguerra (*Mirador* o *Revista de Catalunya*) i de la guerra (*Catalans!*, *Moments* o *Meridià*). Com a novel·lista, després de publicar *El daltabaix* (1924), es donà a conèixer amb *Vint anys* (1931) en la prestigiosa col·lecció “A Tot Vent”, de l'editorial Proa. Va publicar també dos assaigs valuosos de crítica literària: *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* (1935) i, més de caràcter divulgatiu, *Literatura catalana moderna* (1937). Va encetar, a més a més, la seva faceta de reputat traductor amb tres novel·les: *El retrat de Dorian Gray* (1930), d'Oscar Wilde; *La nimfa constant* (1931), de Margaret Kennedy, i *El somriure de la Gioconda* (1938), d'Aldous Huxley.

Políticament, de ben jove, a 21 anys, s'afilià a les Joven-tuts d'Acció Catalana i, quan ja s'havia rebatejat amb el

6 *Montserrat Bacardí i Francesc Foguet*

nom d'Acció Catalana Republicana (ACR), fou designat president el 1933 de la branca jove i, més tard, el 1938, secretari del Consell Directiu del partit. Durant el trienni bèl·lic i revolucionari es va mantenir, seguint les directrius d'ACR, fidel a la Generalitat i a la República i, com a dirigent d'aquesta força política, va assumir el juliol de 1937 la direcció general dels Serveis Correccionals i de Readaptació de la Generalitat de Catalunya, un càrrec de molta responsabilitat en què va destacar pel seu humanitarisme.¹ El juny de 1938, Tasis en cessà perquè la seva lleua fou mobilitzada i, per voluntat pròpia, volgué assumir el risc d'incorporar-se a files. Així i tot, per evitar que fos víctima d'alguna revenja dels presos polítics antifeixistes, "procedents de les galeries primera i segona" de la Model, va ser destinat a un servei de rereguarda fins que, amb la desfeta de l'exèrcit republicà, va haver d'emprendre el camí de l'exili.²

Refugiat a París el 1939, estranger sense recursos i amb un passat "suspecte", Tasis hi visqué, com deixà escrit Domènec Guansé, "els dies ombrívols de l'ocupació germànica, els turbulents de l'alliberament i encara hi perllongà l'estada uns quants anys".³ A despit de les circumstàncies adverses, no es va acovardir pas i, amb la vitalitat que el caracteritzava, va lliurar-se a múltiples feines de supervivència per fer bullir l'olla familiar, com ara traduccions (de catorze novel·les de George Simenon per encàrrec de Ferran Canyameres), lliçons d'espanyol (fins i tot a la Sorbona) o treballs d'adaptació en cases franceses de cinema. Va fer, també, de locutor a les emissions de la ràdio francesa

¹ Vegeu Rafael Tasis, *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió*, Barcelona, Pòrtic, 1990 [escrit el 1941].

² Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona, Miquel Arimany, 1967, p. 111-112.

³ Domènec Guansé, *Abans d'ara. Retrats literaris*, Barcelona, Proa, 1966, p. 224.

per a l'Amèrica del Sud i d'apoderat i de braç dret de l'editorial d'Eduard Ragasol, un altre dirigent d'ACR. Paral·lelament, en un esforç per mantenir la continuïtat a l'exili i en coherència amb els seu ideari catalanista i republicà, va dur a terme una activitat frenètica en dos fronts: el polític i el literari.

L'ACTUACIÓ POLÍTICA A L'EXILI

Des de ben aviat, com a home destacat d'ACR, Tasis va participar en el Comitè de Redacció, juntament amb Jaume Miravittles (ERC) i Antoni Andreu i Abelló (Estat Català), d'*El Poble Català* (1939-1940), un ambiciós setmanari polític que, subvencionat per la Generalitat, aspirava a ser una tribuna unitària del catalanisme a l'exili. Quan París va ser alliberada de l'ocupació nazi, Tasis va prendre part en la revifalla de l'activisme polític en territori francès. Així, fou designat secretari general d'ACR en el primer congrés a l'exili que aquest partit, que presidia Lluís Nicolau d'Olwer, celebrà a París el 25 de novembre de 1944.⁴ Poc després, va col·laborar en el Consell Assessor de la Generalitat, constituït el 22 de desembre de 1944 i presidit per Antoni Rovira

⁴ Com a dirigent d'ACR, ja va integrar, el setembre de 1944, la delegació d'Aliança Nacional de Catalunya (ANC) a París i Zona Nord, una plataforma unitària d'organitzacions polítiques i sindicals, promoguda pel Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), que defensava la legalitat republicana i que es dissolgué, de manera accidentada, el desembre del mateix any: "Un comando de guerrillers del PSUC, pistola en mà, confonent la petita impremta d'en Torrents amb el Madrid del 'No pasarán', va segrestar el setmanari. Els comunistes no permetien altra organització que l'Aliança Catalana, formada a la zona sud i controlada per ells" (Carles Fontserè, *Un exiliat de tercera. A París durant la Segona Guerra Mundial*, Barcelona, Proa, 1999, p. 450-451). Tasis era responsable de la secció de Premsa i Propaganda d'ANC i del seu òrgan d'expressió *Catalunya*. Vegeu Mercè Morales, *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*, Barcelona, Base, 2008, p. 295-297 i 333.

i Virgili.⁵ Finalment, abans de repatriar-se, va ser nomenat cap del Secretariat de Presidència durant el primer i únic govern de la Generalitat a l'exili (1945-1948), presidit per Josep Irla, i, durant els primers mesos de 1948, encara va ser membre del comitè de redacció del *Butlletí dels Serveis d'Informació del Govern català a París*.⁶

No obstant això, l'activitat política més rellevant de Tasis a l'exili fou la participació, com a secretari general d'ACR, en el moviment Solidaritat Catalana (SC), fundat el 6 de gener de 1945 a París, amb la voluntat d'aplegar tots els partits polítics catalanistes (no marxistes), tant de l'exili com de l'interior, per tal d'estructurar una “entesa política”.⁷ L'objectiu prioritari de SC era l'enderrocament del règim dictatorial espanyol i el restabliment de la legalitat republicana, per bé que ni la Constitució del 1931, ni l'Estatut de Catalunya del 1932 no satisfieien plenament les aspiracions dels signants, que manifestaven la voluntat de “cercar-ne la reforma per procediments democràtics”. A parer de Tasis, que participà en l'acte de constitució del nou moviment patriòtic, “aquesta unió de catalanistes” es pre-

⁵ Vegeu Joan Sauret, *L'exili polític català*, Barcelona, Aymà, 1979, p. 88-90.

⁶ Tasis degué viure de prop les gestions que Josep Irla endegà a mitjan 1945 per a la formació d'un nou govern, atès que al pis que compartia amb l'editor Eduard Ragasol, també membre del Consell Executiu d'ACR —situat al carrer de Washington, prop dels Champs Élysées—, s'instal·laren les oficines a París de la Presidència de la Generalitat.

⁷ El manifest fundacional de Solidaritat Catalana, redactat per Lluís Nicolau d'Olwer, fou signat a París el 6 de gener de 1945 per Josep Tarradellas (ERC), el mateix Olwer (ACR), Felip de Solà Cañizares (Republicans de la Lliga Catalana), Àngel Morera (Unió Democràtica de Catalunya), Antoni Figueres (Estat Català), Josep Rovira (Front de la Llibertat) i Jaume Cornudella (Front Nacional de Catalunya). Vegeu “Catalans”, *Foc Nou. Portaveu de Solidaritat Catalana* [Tolosa de Llenquadoc], núm. 20 (20 de gener de 1945), p. 1. Cf., sobre SC, Mercè Morales, *op. cit.*, p. 358-789.

sentava “sota els millors auspicis”, perquè obria les portes a la creació “entre tots els catalans —els que som a l'exili i els que continuen, malgrat les repressions més inhumanes, la lluita allà baix—, aquella coincidència total d'accions i de pensaments que és indispensable si volem ben aviat treure del damunt del nostre poble la tirania de Franco i dels seus sicaris”.⁸ Dins de SC, Tasis va assumir les funcions de secretari general del nou organisme i, entre les primeres mesures, va editar uns butlletins, en francès i en català, amb el propòsit d'informar “els amics francesos i aliats sobre l'estat de la lluita sostinguda per tal de recordar les llibertats individuals i col·lectives que havien estat arrabassades als catalans”.⁹

Malgrat les expectatives obertes amb SC, al cap de dos anys i mig les picabaralles partidistes i les polèmiques internes dinamitaren la unitat de l'organisme solidari que, segons que sembla, havia estat concebut com una maniobra —instigada probablement per Tarradellas— per posar entre les cordes el Consell Nacional de Catalunya que presidia, des de Londres, Carles Pi i Sunyer i que advocava per la via autodeterminista.¹⁰ En sintonia amb els plantejaments de SC, Tasis es va arrencar amb els que divergien de les tesis defensades pel Consell londinenc, és a dir, va apostar per la defensa del marc estatutari i de la legalitat republicana, en la línia també del sector tarradellista d'ERC.¹¹

⁸ “Noves declaracions a l'entorn del Manifest de Solidaritat Catalana. Rafael Tasis”, *Foc Nou* [Tolosa de Llenguadoc], núm. 22 (3 de febrer de 1945), p. 2.

⁹ Joan Sauret, *op. cit.*, p. 92.

¹⁰ El Consell Nacional de Catalunya, creat a Londres el setembre de 1940 per “continuar la lluita” en uns moments en què Companys es trobava empresonat i França ocupada pels nazis, era constituït per Josep Trueta, Josep M. Batista i Roca, Ramon Parera i Fermí Vergés (Joan Sauret, *op. cit.*, p. 95-102).

¹¹ Vegeu Daniel Díaz Esculies, *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*, Barcelona, La Magrana, 1991, p. 147.

En tot cas, sense que ocupés un lloc en la primeríssima fila del lideratge polític de l'exili, i molt més consagrat a les lletres, el "Tasis de París" esdevenia, segons Carles Pi i Sunyer, "un home de múltiples activitats i deures; al mateix temps que actuava en política en el quadre de Solidaritat Catalana amb el noble propòsit d'establir la concòrdia entre els catalans de fora i els de dins, escrivia a la *Revista de Catalunya* un assaig sobre els trobadors medievals, fruit d'un intens treball de recerca. Igual feia prosa que versos, i junt amb les preocupacions més serioses, es revelava un expert en la novel·la policíaca. Un home intel·ligent, actiu, generós de cor".¹²

"EL TREBALL I L'ESPERANÇA" COM A DIVISA

Endut per l'enyor "intel·lectual", Tasis no pogué resistir la temptació de furgar en la Biblioteca Nacional de París per consultar-hi vells manuscrits de literatura catalana medieval. Les hores que hi passà, esgarrapades com podia dels deures i lleures, li van servir per a aplegar dades diverses que serien la base documental per a escriure un volumet de narracions històriques, *Històries de coneguts* (1945), premi Víctor Català en els Jocs Florals de Montpeller de 1946, editat per Eduard Ragasol;¹³ l'*Antologia de la poesia*

¹² Carles Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, Barcelona, Curial, 1979, vol. 2, p. 175.

¹³ De París estant, el juny del 1942, Rafael Tasis expressà, amb un punt d'elegia, la sensació que tenia de viure atrapat per l'exili: "El pou és pregon. N'és tant, que la seva boca just s'afigura i a vegades oblidau que hi sou. Oblidaríeu i tot, potser, l'existència de l'ample món, si no fos que a les nits, quan no està massa emboirat, veieu encendre's al damunt vostre, brillants carboncles que enlluernen, dos estels, sovint confosos en una sola llum. Estel del vespre, estel del matí. És tan estreta l'òrbita que tenen per a moure's —la boca circular del pou— que no sabeu si és de l'un o de l'altre que us pervé aquest parpelleig afectuós, aquest lleu senyal d'amistat que té la virtut, durant dies i dies, de fer-vos oblidar el pou i totes les monstruositats que hi pul·lulen. / Espurmeig

catalana, de Ramon Llull a Jacint Verdaguer (1949), i *La vida del rei en Pere III* (1954), aquests darrers publicats ja a l'interior. Infatigable, també va reprendre la novel·la *Tres* (1962, premi Catalunya de 1955), començada en la preguerra, enllestida a París i editada a Mèxic, en la qual Tasis revivia el passat per mitjà, segons Guansé, de “la història de tres personatges —homes a imatge i semblança de l'autor— que en són els protagonistes, alhora que una condensació de la història —ambient, idees, sentiments— de la ciutat [Barcelona] entre el 1917 i el 1936”.¹⁴

Per superar l’“orgia d’enyorament” dels nou anys d’exili a París i contribuir al sentit de la continuïtat, Tasis es va refugiar en “el treball i l’esperança”, per dir-ho en els seus termes, inspirats en la cèlebre màxima de l’admirat Pompeu Fabra: “cal no abandonar mai ni la tasca ni l’esperança”.¹⁵ A més d’escriure *Tres*, va enllestir diversos originals que dormen encara el son dels justos: la novel·la *Muntaner*, 4, “una mena de crònica de la nostra guerra, vista a través dels estadants d’una casa barcelonina”, i *Haidë*, un “assaig de novel·la psicològica”. Encara tingué temps per a escriure,

de l’enyor; resplendor que sembla intermitent, i que és feta dels mils sospirs —com una respiració humana—, que llança l’esperança. Que ens costarà d’aprendre a destriar aquestes dues clarors! Tres anys fa que somio; tres anys que, quan el cos dorm, l’esperit es transporta vora les platges nadiues, sota el cel blau com enlloc del món no pot ésser-ho. De què serveix l’exili si no us pot fer oblidar, si la presència de Catalunya va aferrada a tots els vostres pensaments i a totes les vostres il·lusions, si les vostres lectures i els vostres treballs es condensen entorn d’aquesta pàtria llunyana, que no sabeu si pensa ni si espera, que no sabeu si és morta sota la violència dels cops dels enemics o si, malgrat l’aparença de submissió, cova les flames d’una nova renaixença?” (Rafael Tasis, *Històries de coneguts*, Barcelona, Miquel Arimany, 1971, p. 7).

¹⁴ Domènec Guansé, *op. cit.*, p. 226.

¹⁵ “La resistència espiritual de Catalunya. Rafael Tasis”, *Per Catalunya* [Niça], núm. 2 (setembre de 1945), p. 15. Les citacions d’aquest paràgraf i dels dos següents són extretes d’aquesta entrevista.

en francès, dues novel·les policíiques d'ambientació barcelonina: *La Bíblia valenciana* (1955) i *Un crim al Paral·lel* (1960), que havien de ser editades a La Nouvelle Édition de París, però que finalment van ser publicades en català a l'interior.

Per si això no fos prou, a més de col·laborar en diverses revistes catalanes de l'exili (*Germanor*, *Revista de Catalunya*, *Catalunya* de Buenos Aires, *Catalunya* de París, *Foc Nou*, *Per Catalunya* o *Quaderns d'Estudis Polítics o Econòmics i Socials*), deixà inèdits uns quants llibres més: *La veu interior*, un volum de notes i assaigs d'exili, avui perdut, en què aplegava alguns dels articles publicats en les revistes de la diàspora; la traducció al català de *Carretera enllà*, d'Aldous Huxley, i *Assaigs d'un biòleg*, del seu germà Julian Huxley, “fetes per passar unes vacances”; un diccionari anglès-català i català-anglès, en què hi havia esmerçat tres anys, i la transcripció completa del manuscrit, acompanyat de notes i un glossari, de *Cançoners d'obres enamorades*, conservat a la Biblioteca Nacional de França.

Així i tot, Tasis tenia la impressió que, d'aquesta feina extraordinària, se'n salvaria ben poc perquè eren només “esbossos i escalaborns que han de refer-se de cap i de nou”, escrits amb la voluntat de resistència cultural i la més bona fe del món: “encara que amb bones intencions, com amb bons sentiments —Gide *dixit*—, es faci mala literatura, el que calia, que era resistir i fer-me la il·lusió que un escriptor català, àdhuc a París i en plena ocupació, podia escriure i publicar en català, ja ha estat acomplert. I per ara ja en tinc prou amb aquesta satisfacció”.

Una altra de les seves contribucions al món de la literatura va ser la participació en l'edició de llibres acuradament il·lustrats per artistes catalans de renom. Així, inaugurarà la sèrie d'edicions de gran luxe amb *Tot l'any* (1943), dotze estampes barcelonines, si és no és carnerianes, pautades segons els mesos del primer any del segle xx, publicat clandestinament a l'editorial Albor —en català i en francès— amb

litografies d'Antoni Clavé. Poc després, s'associà amb Carles Fontserè per crear una empresa editorial que tragué a llum una sèrie de llibres il·lustrats, també de gran luxe: *À Barcelone* (1945), que reunia les odes a la capital catalana de Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Josep Maria López Picó i Pere Guilanyà; *Cantiques spirituels* (1945), de Saint Jean de la Croix; *La fi del món a Girona* (1946), de Joaquim Ruyra, i *Ode à l'Espagne* (1946), de Joan Maragall.¹⁶ A més a més, a títol personal, publicà, a l'editorial Les Heures Claires de París, la narració *L'étudiant et le sorcier, légende catalane* (1947), amb il·lustracions d'Emili Grau Sala.

Malgrat aquesta intensa activitat literària i malgrat les dificultats materials del règim d'ocupació, Tasis encara tenia temps per a assistir a les reunions de la penya del Café du Brésil, de l'avinguda de l'Opéra, amb un grup d'intel·lectuals catalans (Carles Fontserè, Just Cabot, Joan Tomàs o Josep M. Millàs-Raurell) que acostumaven a llegir els diaris, escoltar les emissions que la BBC de Londres dedicava a l'estranger i, naturalment, conversar pels descosits

¹⁶ Més anecdòtica fou la contribució de Tasis amb Nicolau Maria Rubió en la dramaturgia de dues obres de les quals Fontserè projectà les escenografies i els vestits: *Le jonc brisé*, "peça andalusa en tres actes", de creació pròpia, i *Notre Natacha*, d'Alejandro Casona, estrenades totes dues al Théâtre La Bruyère el 1944. Vegeu Carles Fontserè, *op. cit.*, p. 447-448. Més endavant, encara col·laborà com a lletrista de les cançons de la revista, a l'estil parisenc, *Bonjour Mexico* (1948), un dels eixelebrats negocis de Fontserè en què implicà el cèlebre còmic mexicà "Cantinflas" (Mario Moreno). Vegeu Carles Fontserè, *París, Mèxic, Nova York: memòries 1945-1951*, Barcelona, Proa, 2004, p. 113-139. A més d'altres projectes editorials ideats amb Fontserè que no arribaren a bon port, Tasis cooperà també en la redacció dels textos en francès per a les historietes en episodis que el seu compatriota dibuixant feia per als setmanaris infantils *Pierrot* i *Jeanmot*, publicats en plena ocupació nazi de París: "Quan tenia un parell o tres de pàgines enllestides, arribava en Tasis i, a peu dret sense treure's l'abric, es posava una pàgina dibuixada al davant i escrivia el text directament en francès, sense dubtar ni un minut" (Carles Fontserè, *Un exiliat de tercera*, *op. cit.*, p. 379).

sobre temes candents.¹⁷ Amb fama d'estar al dia de tots els *potins* literaris i culturals de la ciutat, no es perdia tampoc les reunions literàries organitzades per Sebastià Gasch, en què concorria també Just Cabot, al taller de Fontserè a Montmartre, en una de les quals llegí fragments de la seva novel·la *Muntaner, 4*. I també era assidu de la penya que es reunia al Café Deux Magots, en ple barri llatí, en la qual feien cap Ferran Canyameres, Just Cabot, Melcior Font, Ferran Cuito, Víctor Hurtado, Josep M. Poblet i Ramon Xuriguera, entre d'altres.

De tant en tant, acompanyat de la família, assistia als actes que organitzava el Casal de Catalunya de París: les festes més rellevants (la revetlla de Sant Joan, el Nadal, la castanyada) o, amb més delit i tot, les representacions de teatre que s'hi feien, una de les seves grans aficcions.¹⁸ I, encara, va tenir lleure de trobar unes hores per a impartir-hi, el novembre de 1947, deu lliçons en un curs d'Història de Catalunya que va inaugurar un dels seus mestres, Antoni Rovira i Virgili.

En l'àmbit de la política cultural, Tasis va exercir de secretari general del Consell de Direcció, presidit per Lluís Nicolau d'Olwer, de la Secció Catalana de l'Association des Amis de la République Française (1939), un organisme en què s'aixoplugava la Fundació Ramon Llull i que, mentre fou possible, va treballar com a agència d'ajut als refugiats, especialment els jueus alemanys. I va ser també el president de la secció de Lletres de l'associació Cultura Catalana de París, constituïda el 1945, que agrupava prestigioses personalitats franceses i catalanes (entre aquestes darreres, per exemple, Ambrosi Carrion o Mercè Rodoreda).

No deixà tampoc de prendre part en les iniciatives de la intel·lectualitat exiliada a França per homenatjar els clàs-

¹⁷ Vegeu Carles Fontserè, *Un exiliat de tercera*, op. cit., p. 275.

¹⁸ Josep Maria Poblet, *Rafael Tasis, conducta i exemple*, Barcelona, Grijalbo, 1967, p. 78.

sics i els mestres més significats. Fou secretari de la comissió organitzadora presidida per Olwer per a la commemoració a París, el 1945, del centenari de Jacint Verdaguer, com a “poeta nacional de Catalunya”. Participà, així mateix, en l'edició de luxe de les *Converses filològiques* (1946), de Pompeu Fabra, per tal de recaptar diners que foren enviats a l'autor per rescabalar-lo d'una situació econòmica difícil, i es posà al capdavant, amb Ragasol, de l'homenatge que se li féu el febrer del 1948, organitzat per l'esmentada Cultura Catalana. Trobem també el nom de l'escriptor barceloní en el preciós volum *Ofrena a París dels intel·lectuals catalans a l'exili*, publicat per Albor el 1948 amb frontispici de Pablo Picasso. La seva contribució fou el sonet “Les buttes Chaumont”, una de les poques mostres conservades de l'obra poètica tasiana:

Boira en els cims i vent entre les branques.
Frèvol es gronxa el pont damunt l'abís.
El llac d'argent té una franja de gris
per on llisquen els cignes d'ales blanques.

Sóc lluny de la ciutat. Àdhuc els pins,
escabellats per l'aire de la serra
com un missatge de la meva terra,
clouen la perspectiva dels camins.

I adés s'obre una timba, i ara un rost
camí desert enfila la carena...
Il·lusió! Les boires de tantost

deixen lliure l'espai a la serena
claror del sol de posta. I són voltats
els cims de l'ampla estesa dels teulats.¹⁹

¹⁹ Rafael Tasis, “Les buttes Chaumont”, dins *Ofrena a París dels intel·lectuals catalans a l'exili*, frontispici de Pau Picasso i 35 dibuixos a la ploma, París-Barcelona, Albor, 1948, p. 114. Participaren en aquesta ofrena, amb poemes o narracions curtes: Joaquim Amat-Piniella, Domènec de Bellmunt, Aurora Bertrana, Ferran Canyameres, Lluís Capdevila,

